

Szenci Molnár Albert Angliában

Pataki Imre peregrinus diák Frankfurtból 1623. augusztus 23-án patrónusához Kisvárdai Katához írt levelében említi, hogy Ramustól és Molnár Alberttől „*Jobb álapatu helieket tudakoztunk*”.¹ Vagyis a külföldi egyetemeket járó magyarok a pfalzi palatinátus feldúlása után, a harmincéves háború viharai elől biztonságosabb területeken akarták folytatni tanulmányaikat. A megkérdezettek alighanem Hollandiát és Angliát javasolták, mert a levél további utalásaiból kiderül, hogy azok a társai, akiknek volt kellő anyagi fedezetük, már el is távoztak Angliába. Herepei János feltételezése szerint ekkor ment Angliába az 1624-ben Leidenben matrikulált Kecskeméti Máté. E peregrinusok között lehetett a későbbi kiváló orvostudor Csanaki Máté is, akinek egy emlékkönyvében nem régen bukkantunk 1623-ból datált angliai bejegyzésére.²

A magyarországi hazatérésre készülő Molnár Albert 1624. március 3-án Ludovicus Camerariusnak Hanauból írt levelében számol be Bethlen Gábornak 1624. január 23-án hozzáérkezett ajánlatáról. A fejedelem hazahívta és tudományos munkájának folytatásához kedvező feltételeket ajánlott. Molnár saját belátására és jóakarói tanácsára, belefáradva az anyagi gondokba és a megújuló erőfeszítésekbe, szívesen fogadta ezt a lehetőséget. De amint azt barátjának írja „*rettegek a veszedelmes és hosszú úttól és elremít a szükséges költség fogyatkozásá*”. Talán ez lehetett oka, hogy a helyi kereskedők tanácsára előbb Amsterdamba, majd onnét hajóval Gdanskba készült, hogy innét ismét az olcsóbb víziutat választva a Visztulán Krakkóba és az onnét húsz mérföldre levő Magyarországra érkezzenek.³

Molnár terveit azonban egyidőre keresztül húzta Johannes von den Enden, aki útipoggyászának nagyobb részét, beleértve könyveit is, Kölnben visszatartotta. Az ügy tisztázásához, utazóládájának kulcsait, könyveshordója tartalmának leírását von den Endenhez Kölnbe kellett küldenie, így hazatérése néhány hetes halasztást szenvedett. Ekkor határozta el, hogy a mintegy egy hónapnyi várakozási idő kitöltésére maga is átlátogat Angliába.⁴ Utazásának pontos idejét csak megközelítően tudjuk rekonstruálni. Camerariusnak írt 1624. március 3-án kelt leveléből tudjuk Magyarországra felé nyáridőben akart utazni. Az 1624. július 29-én már adataiból visszaszámolva arra a következtetésre juthatunk, hogy július legelején már a lengyel kikötővárosba ért családjával és a Kölnből kimentett csomagjaival. Angliai látogatása tehát leghamarabb valamikor májusban kezdődhetett és leszámítva az Amsterdam–Gdansk hajóút két hetét, legkésőbb június végéig tartott. Molnár szigetországi tartózkodásáról és kapcsolatairól eddig semmiféle adat nem került elő, jóllehet valószínűleg V. Frigyes pfalzi választófejedelem és volt cseh király udvarában szerzett összeköttetései voltak segítségére. A pfalzi–angol iratanyag átvizsgálásától további Molnárra vonatkozó adatokat várunk. Elsősorban Johannes Joachim Rusdorf pfalzi titkos tanácsos ügyeivel kapcsolatban, aki 1624 nyarán Angliában tartózkodott és

¹ HEREPEI János: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. III. Bp.–Szeged 1971. 419–420.

² John Hoffmann Album amicorum-ának 155 lapján szerepel Csanaki Máté bejegyzése Cambridgeből „1623. 17 Calend. Sextilis” tehát 1623 augusztus 17-i dátummal. Az album jelzete az oxfordi Bodleian könyvtárban Rawl. D. 933. Kecskeméti Mátéra is találtunk adatot ugyancsak a Bodleian-könyvtárban: 1624 augusztus 18-án írta be nevét a *Liber Admissorum* c. látogatókönyvbe.

³ Szenci Molnár Albert válogatott művei. Bp. 1976. 624–625.

⁴ I. m. 626.

Molnár személyesen is ismerte.⁵ Ezzel hozható összefüggésbe egy újabban felfedezett, 1624. június 17-én Londonban datált Molnár Albert dokumentum és néhány további részleteredmény.

A Canterbury-i érsek londoni rezidenciájának, a Lambeth Palace könyvtárának H 9420. jelzete alatt található Kálvin János „Institutio”-jának magyar fordítása. A fordító Molnár Albert 1624. március 3-án javította a negyedik könyv tizenhatodik fejezetének levonátát. Az egész mű javítását pedig ettől számított 10 napra remélte.⁶ A magyar nyelven „Az keresztyéni religiora és igaz hitre valo tanítás” címet viselő könyv valószínűleg csak néhány héttel később hagyta el a nyomdát, de mindenesetre 1624. június 17-ét megelőzően. Ezen a napon ugyanis Molnár Albert Londonban a nála levő egyik példányt az akkori Canterbury-i érseknek, George Abbotnak ajándékozta, amiről a kötet előzéklapjára írt autográf bejegyzése tanúskodik: „*Reverendissimo ac Illustrissimo Domino, et Venerabilissimo in Christo Patri, Dno Georgio Abbato Archiepiscopo Cantuariensi, Magna Britannia Primati meritissimo, orthodoxae fidei assertori, studiorum Maecenati optimo, exultantium propter Christi Veritatem, asylo ac solatio desideratissimo Dno ac Patrono suo gratiosissimo, amorie, memoria ac humilis observatae ergo offert ac dat et Ipsius Celitudinis Bibliothecae consecrat, Interpres Ungaricus Albertus Molnar, ex ruina Palatinatus, ac dissipatione Heidelbergensi in patriam remigrans cum conjuge fida et 4. liberis charissimis. Anno Christi Redemptoris 1624. Die 17. Junij, Londini.*”

A kor stílusában írt, de néhány adatot így is tartalmazó ajánlás címzettje George Abbot oxfordi tanárból, tudósból lett Canterbury-i érsekké 1611. május 16-án. Az anglikán egyház puritán irányzatának volt vezetőegyenisége és beható kapcsolatokat ápolt a pfalzi udvarral. Oroszlánrésze volt Pfalzi Frigyes és I. Jakab angol király lánya Erzsébet házasságában. Külpolitikai téren a spanyol- és Habsburg-ellenes irányzatot támogatta.⁷ Az ajánlás szavaiból kétségtelennek látszik, hogy Molnár jól ismerte az érsek nézeteit és aktivitását. Tudhatott például Abbot anyagi segítőkészségéről is, amivel a cseh háború és különösen a Palatinátus menekültjeit támogatta. Talán számított is valamiféle segélyre. Hiszen Abbot költségén számos külföldi menekült tanult angol egyetemeken és kérésére a király gyűjtést rendelt el a cseh-morvaországi és a palatinátusi protestáns lelkészek felségélyezésére. Az ajánlást író magyar vendég nyilvánvalóan megfordult az érsek palotájában, láthatta annak gazdag könyvtárát, aminek gyűjteményéhez könyvével hozzájárult. Egyben pedig „igaz” protestáns hitét is dokumentálta az „Institutio” magyar fordításával. Az Abbotnak szóló sorok személyes hangja, amellyel nemcsak Heidelberg feldúlására és a Palatinátus sorsára utal, de jelzi, hogy családjával visszatérőben van hazájába – nyilván megtette a magáét. Molnár patrónust talált Abbotban, az érsek pedig sok mindent megtudhatott a távoli Magyarországról és Erdélyről vendégétől. Az 1624. esztendő derekán ugyanis újra megelénkült a pfalzi irányzat tevékenysége Angliában. Ekkor már ott tartózkodik Molnár említett ismerőse, Rusdorf titkos tanácsos, majd nem sokkal később érkezett a szigetországba Mansfeld herceg, aki zsoldossereget szervezett a kontinensen dúló háborúban résztvevő protestánsok támogatására. Mansfeld több más angol személyiség mellett George Abbot bizalmát is élvezte. Londonba érkezésekor az érsek maga fogadta.⁸

S hogy Molnár látogatása is összefüggésben volt a Palatinátus visszaszerzésére irányuló szövetségi körüli tervekkel, mutatja Abbotnak Sir Thomas Roe, konstantinápolyi angol követhöz írt levele, amelyet 1624. június 23-án keltezett Lambethből. Ebben a többi között Abbot ezt mondja: „A hollandokkal védelmi szövetségre is léptünk, de az idén nem kísérelünk meg semmit a Palatinátusban, csak Mansfeldet fogadtuk fel, hogy Elzászban zavart okozzon a császárnak seregével, amelyet különböző fejedelmek és államok költségén gyűjtöttek. De hogy felkészüljünk egy másik évre, Sir Robert Amstrowthert küldjük a dán királyhoz és Szászország alsó részeire . . .”⁹ Másszóval 1624. június végén Anstruther (vagy Amstruther) azzal a különleges megbízással utazott el a kontinensre (amint ezt egy másik Roehoz írt levél is megerősíti),¹⁰ hogy protestáns háború pártot szervezzen a szász és

⁵I. m. 628.

⁶I. m. 625.

⁷Eddigi legrészletesebb életrajza: WELSBY, Paul A.: George Abbot the unwanted Archbishop. 1526–1633. London 1962. – További útmutatásul ld. CHRISTOPHERS, Richard A.: George Abbot Archbishop of Canterbury 1562–1633. A Bibliography. The University Press of Virginia. Charlottesville 1966.

⁸Dictionary of National Biography. I. London 1908. 12. Allgemeine Deutsche Biographie. XIX. Leipzig 1884. 229.

⁹The Negotiations of Sir Thomas Roe. London 1760. 252.

¹⁰I. m. 256.

brandenburgi választófejedelmek és hercegek között! Most már érthető, miért emeli ki Molnár Camerarius-hoz írt levelében, hogy „[Angliából] a nemes Anstruther király követ úrral tértem vissza Utrechtbe”. Mivel Velence angliai követe 1624. június 28-án jelentette, hogy Anstruther „végre elment”, kétségtelen hogy Molnár is ezidőtájt tért vissza Hollandiába.¹ Nem éreztelen az sem, amit fenti levelében Abbot Bethlen Gáborról ír: „Bethlem (sic) Gáborról keveset tudunk, csak annyit, hogy bölcs és hogy a legjobb feltételeket köti ki magának [ti. a császárral folytatott békétárgyalásokon]: de messze van, s nem tudjuk, mennyire biztos a helyzete (we know not the certainty of his estate) és akcióját némileg beszenyzezi az, hogy felhasználja a törököt és a tatárt; ez elrettenti a keresztény fejedelmeket attól, hogy vele bármi módon szövetkezzenek. Az viszont bizonyos, hogyha a cseh király, aki Hágában kénytelen lakni, akár maga, akár barátai útján megegyezett volna vele, sokkal nagyobb kellemetlenséget okozhatott volna a császárnak, mint bárki gondolná”.² Ezzel a nézettel lényegében egybe esik Charles királyi herceg véleménye, akit Johann von Rusdorf, „the agent of Bohemia” Bethlenrel való kapcsolat felvételére buzdított. A „csehek ügynöke” ennek kivitelezésére ajánlja a titokban szolgálatában álló, Angliában tartózkodó magyart. (a Hungarian here Secretly in his service)³

A fentiek alapján aligha lehet kétséges, hogy Molnár pfalzi közbenjárásra talált kapcsolatokat Angliában. Ezek további felderítése, Molnár szerepének tisztázása az 1620-as évek közepétől megszaporodó erdélyi Anglia-utazásokban – a további kutatásokra váró kérdőjelek.

Dán Róbert–Gömöri György

Klopstock első magyar fordítása – latinra

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) a XVIII. sz. második felében jelentős hatást gyakorolt a magyar irodalomra – főleg a hazafias érzés erősödésében és a klasszikus versmérték meghonosításában. Ebben bécsi költőbarátja, Johann Cosmos Michael Denis közvetítőszerepének is része volt. Azonban mindmáig vita tárgyát képezi, hogy a nagy német költő mikor került közvetlen kapcsolatba irodalmunkkal, illetve mikor jelent meg Magyarországon valamelyik alkotása fordításban először.

A Pressburger Zeitung 1775. január 14-i számában olvashatjuk a bejelentést arról, hogy Wahr Károly színtársulata Pozsonyban előadja a híres szerző egyik művét: „Künftigen Samstag wird hier das berühmte und noch auf keiner Bühne aufgeführte Stück: Hermanns Schlacht vom Klopstock ein Bardiet dem Kaiser dedicirt vorgestellet werden.” A lap azonban – ígérete ellenére – később nem számol be az előadásról, nyilván azért, mert arra nem került sor.⁴

Császár Elemér² azt állítja, hogy Szilágyi Sámuel³: „... egy kellőleg nem ellenőrizhető híradás szerint már a század közepén fordította Klopstock ódáit.” Tudniillik ifjú Szilágyi Sámuel, az előbbi fia 1790-ben levelet írt Kazinczynak. Ebben elküldte édesapja: *Oh melly drága király* c. fordítását⁴ azzal a kéréssel, hogy azt a széphalmi vezér tegye közzé: „Édes Atyám ezen ritka Poétát magának meghozatván, halála előtt nem sokkal, midőn én a Praefatiojáról azt mondtam, hogy igen nehéz volna Magyar versekbe le-fordítani, kezemből a könyvet ki-vevé és Deákjának parantsolá, hogy venne pennát 's papirost 's írná, a' mint fogna dictálni. Nem tölt belé fél óra, hogy ékes magyar Versekbe le is fordítá...”⁵ A levél írója a szöveg közlése után így folytatja a történet elbeszélését: „A' mint akkor a

¹ Szenci i. m. 627. Venetian Calendar of State Papers. XVIII. London 1912. 363.

² *The Negotiations*... 253.

³ L. i. m.

⁴ Lásd: JUHÁSZ Gergely: Klopstock magyar utókorra, Bp. 1935.

⁵ CSÁSZÁR Elemér: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. Bp. 1913. 54.

⁶ Szilágyi Sámuel (1719–1785) református lelkész, 1765-től debreceni püspök.

⁷ Klopstock ódájának eredeti címe: „Friedrich der Fünfte” (1750).

⁸ Kazinczy Ferenc levelezése. Huszonegy kötet. 1890–1911. II. 130.

A fordítás első versszaka:

„Oh melly drága Király, Mennyei két kezek;
Még nap-fényre mikor hozta kegyes Szüle,
Fel-szentelték; Ő lesz az Haza Gyámola,
'S Ország Székinek Oszlopa.”